

DOI 10.47315/archives2020.323.103

УДК 94(477)«1918/1919»:930.253(477.41)

Світлана Якобчук

кандидатка історичних наук,
провідна наукова співробітниця відділу
довідкового апарату та обліку документів,
Державний архів Київської області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7877-4933>

ДОКУМЕНТИ ПЕРІОДУ ДИРЕКТОРІЇ УНР У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ДЖЕРЕЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ

Анотація. Мета статті – здійснити аналіз масиву документів з історії УНР періоду Директорії, які зберігаються у фондах Державного архіву Київської області. **Методи дослідження.** Стаття ґрунтується на засадах історизму, об'єктивності, системності. Застосовано загальнонаукові, історичні та джерелознавчі методи дослідження: аналітичний, синтетичний, логічний, ретроспективний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, біографічний, евристичний, археографічний, критичний та ін. **Наукова новизна.** Розкрито зміст та визначено інформаційний потенціал комплексу джерел про повстання Директорії, копій нормативно правових актів уряду та міністерств УНР, датованих кінцем 1918 – початком 1919 рр. Більшість із них – це машинописні копії. Проаналізовано звітні документи, адресовані Директору Департаменту Державної Варти, які є важливим джерелом дослідження історії повстання Директорії у грудні 1918 р. Визначено інформаційний потенціал копій нормативно-правових актів уряду Директорії, підпорядкованих йому міністерств, наказів головного отамана С. Петлюри війську УНР. Розглянуто офіційні документи органів місцевої влади на території Київщини (накази, розпорядження, ділове листування київських губернiального та повітового комісарів, журнали засідань губернської народної ради та земської управи). Реконструйовано ключові етапи життєвого шляху київських губернiального і повітового комісарів УНР. У **висновках** узагальнено значення цих документів для дослідження регіонального аспекту історії Української революції 1917–1921 рр., особливостей соціально-економічного, політичного та громадського життя Київського повіту і Київської губернії наприкінці 1918 – на початку 1919 рр., ставлення суспільства до діяльності уряду. Визначено інформаційний потенціал документального масиву періоду Директорії УНР із фондів архіву для дослідження біографій громадсько-політичних діячів початку ХХ ст. (С. Петлюра, З. Моргуліс, Ю. Говорун).

Ключові слова: Директорія УНР; джерела; документи; Державний архів Київської області; Київська губернія.

В історії боротьби за українську державність на початку ХХ ст. період Директорії був найтривалішим і, водночас, найсуперечливішим. З приходом до влади представники цього уряду відновили Українську Народну Республіку (УНР), запровадили низку важливих законодавчих актів, намагалися відстояти державну незалежність у протистоянні з Радянською Росією, Антантою, Польщею. Разом із тим, вони припустилися суттєвих прорахунків, що призвело до поразки Української революції.

Після проголошення незалежності України внаслідок демократизації архівної справи, розсекречення фондів спеціального призначення до наукового обігу було залучено величезний масив джерел періоду 1917–1921 рр., у т. ч. й Директорії УНР. Від середини 1990-х років політика Директорії стала об'єктом дослідження у численних комплексних наукових працях з історії Української революції, статтях у періодичних виданнях¹. Упродовж 2000-х років вийшли друком збірники документів органів влади періоду Директорії з фондів центральних і обласних архівів України².

У масиві джерел з історії Української революції, що зберігається у Державному архіві Київської області, документи періоду Директорії становлять значну частину. Переважна їх більшість – це машинописні копії законів, універсалів, циркулярів, розпоряджень уряду Директорії,

¹ Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.: у 2-х кн. / редкол. В. А. Смолій та ін. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 1. 390 с.; Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.: у 2-х кн. / редкол. В. А. Смолій та ін. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 2. 464 с.; *Солдатенко В. Ф.* Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки: в 4-х т. Київ: Світогляд, 2009–2010. Т. 2: Рік 1918. 559 с.; Т. 3: Рік 1919. 411 с.; Т. 4: Рік 1920. 447 с.; *Пиріг Р.* Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: архівний сегмент // Архіви України. 2011. № 1. С. 108–122.

² Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1919 рр. Документи і матеріали: у 2-х т., 3-ч. / упорядн. В. Ф. Верстюк та ін. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. Т. 1. 686 с.; Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1919 – листопад 1920 рр. Документи і матеріали: у 2-х т., 3-ч. / упорядн. В. Ф. Верстюк та ін. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. Т. 2. 702 с.; Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Доповіді директорів департаментів та агентів (червень 1918 – січень 1922 рр.) / упорядн. В. Кавунник. Київ: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2019. 349 с.; Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Sprawozdania gubernialnych starost i komisariv (1918–1920) / упорядн. В. Кавунник. Київ: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2017. 336 с.; Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Звіти департаментів державної варти та політичної інформації (1918–1922) / упорядн. В. Кавунник. Київ: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2018. 612 с.

міністерств внутрішніх, земельних, продовольчих справ, фінансів, які надходили на місця. Однак, це не применшує інформаційного потенціалу та цінності джерел. В оригіналах збереглася частина розпорядчої, управлінської, фінансової документації, службове листування органів місцевої влади, зведення щодо соціально-економічного становища у повітах, селянського руху тощо.

Документи, в яких зафіксовано відомості про прихід до влади та політику Директорії УНР, зосереджені у 4-х фондах архіву: Р-2798, Канцелярія Київського губернiального комісара; Р-2795, Канцелярія Київського повітового комісара; Р-2793, Інформаційний відділ при Київському градоначальнику та Р-4135, Комендант Київської губернії. Цей документальний масив може бути залучений до джерельної бази дослідження історії повстання під проводом Директорії, її політики на початковому етапі (грудень 1918 – лютий 1919 рр.), особливостей політичного, економічного, громадсько-культурного життя у повітах Київської губернії впродовж кінця 1918 – початку 1919 рр., діяльності місцевої адміністрації УНР на Київщині, ставлення до політики Директорії на місцях.

Значний інформаційний потенціал мають адресовані Директору департаменту Державної Варти телеграми, телеграфні повідомлення та агентурні зведення, що датуються листопадом-груднем 1918 р. Вони є важливим джерелом для дослідження процесу підготовки і розгортання повстання Директорії, дозволяючи майже поденно реконструювати його перебіг. Зокрема, копія розшифрованої телеграми до Київського столичного отамана, датована 17 листопада 1918 р., містить відомості про склад Директорії та її відоzву до українського народу із закликами боротися проти гетьмана П. Скоропадського. Київському столичному отаману наказано ліквідувати представників цього об'єднання³. У рапорті начальника Осібного (Особливого) відділу Штабу Гетьмана від 9 грудня 1918 р. зафіксовано цінну інформацію щодо розташування військ Директорії, їх забезпечення, внутрішню організацію. Так, на початку грудня 1918 р. вони закріпилися у населених пунктах Хотівської волості Київського повіту – Красний Трактир, Ходосівка, Віта-Литовська, Хотів, Крепшин. В останньому із названих сіл розмістився штаб повстанців, який часто відвідував С. Петлюра, а на території волості було оголошено мобілізацію чоловіків віком 19–35 років. У документі чітко зазначено, що місцеві селяни прихильно ставилися до дій Директорії та активно вступали до її армії, особливо ті, хто зазнав утисків від влади під час відновлення поміщицького землеволодіння. Зі змісту документа також стало відомо, що для війська повстан-

³ Держархів Київської обл. (Державний архів Київської області). Ф. Р-2793. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 1.

ців характерний досить суворий контроль за дотриманням військової дисципліни⁴.

Не менш цінним історичним джерелом є телеграфні агентурні зведення Директору Департаменту Державної Варти з грифом «Терміново» та «Цілком таємно», датовані 12–13 грудня 1918 р. Ці документи дають можливість відстежити маршрут наступу військ Директорії на Київ, з'ясувати їх склад і чисельність. Так, у зведенні від 12 грудня 1918 р. зазначено: «Ядром группы, оперирующей против Киева являются сичевики и гайдамаки в количестве 5000 человек из коих 2 батальона сичевиков составляют личную охрану [С.] Петлюры и расположены в Белой Церкви возле вокзала. На Киев ведут наступление до 6000 тыс. человек, до 5000 тыс. направлено на Киев со стороны Северо-Западного сектора, остальные против Юго-Западного участка нашей обороны»⁵.

Два агентурні зведення, датовані 13 грудня 1918 р., розіслано о 8 і 9 год. вечора. У них зафіксовано інформацію про посилення наступу армії Директорії, зокрема наголошено на перестрілках у районі Пущі-Водиці і Святошина, просуванні військових загонів до Борисполя, Бобровиці, зайняття станції Жуляни. Автор документа прогнозував, що в ніч на 15 грудня може початися прорив на Київ одночасно із 3-х напрямів. У другому з названих зведень описано наступ із Борщагівки на Святошин, а також містяться відомості про агітацію серед військовиків щодо переходу на бік Директорії, підняття білих прапорів німецькими частинами, втечу жителів із Святошина⁶.

Джерельну базу досліджень, присвячених політиці Директорії впродовж 1918–1919 рр., доповнять наявні у фондах Держархіву Київської області копії нормативно-правових актів (закони, універсали, накази, інструкції, розпорядження), надіслані комісару та повітовим установам Київської губернії. У масиві цих документів на особливу увагу заслуговує розпорядження, датоване 15 грудня 1918 р., адже у ньому визначені перші кроки Директорії щодо вирішення аграрного питання. Зокрема, анонсовано земельну реформу та оголошено створення у губерніях, повітах і волостях земельних управ. Зі змісту документа можна дізнатися про склад і повноваження цих установ⁷. Важливе джерельне значення також мають копії розпорядчих документів, виданих у січні 1919 р. Це – «Інструкція для виборів на конгрес трудового народу України» (від 5 січня 1919 р.), закон про державну українську грошову одиницю (від 6 січня 1919 р.), універсал до трудового селянства (від 10 січня 1919 р.) і постанова про призначення кадрів (від 14 січня 1919 р.).

⁴ Держархів Київської обл. (Державний архів Київської області). Ф. Р-2793. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 32–33зв.

⁵ Там само. Арк. 41зв.

⁶ Там само. Арк. 54–54зв., 53–53зв.

⁷ Там само. Ф. Р-2798. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 40, 41зв.

«Інструкція...» містить відомості про дату скликання, склад Трудового конгресу та правила обрання делегатів від селянства, робітництва та інтелігенції. Значний інформаційний потенціал у цьому документі мають розписи кількості представників від селянства по українських регіонах та повітах. Прикметно, що у них відсутній термін «губернія», а натомість вжито етнографічні назви територій: Волинь, Катеринославщина, Київщина, Підляшшя, Поділля, Полтавщина, Таврія, Харківщина, Херсонщина, Холмщина, Чернігівщина, і лише Полісся названо Поліською округою⁸.

У «Законі про державну українську грошову одиницю» зафіксовано інформацію про введення з 26 січня 1919 р. до грошового обігу УНР гривні, шага і карбованця та поступове скасування чинності інших грошових знаків (насамперед, російських кредитних білетів, «керенок»). Універсал Директорії УНР до селянства є свідченням того, що представники уряду планували першочергове вирішення аграрного питання, хоча вміщені в ньому роз'яснення не були чіткими. У зверненні до населення («громадян-тружеників») повідомлялося лише про прийняття закону про землю та боротьбу війська за свободу народу. Цікавою за змістом є постанова, датована 14 січня 1919 р., яка вводилася до виконання телеграфом. Цей документ містить відомості про кадрову політику уряду Директорії: звільнення з посад урядовців усіх відомств вищих і місцевих органів влади, створених у період Гетьманату, та умови призначення на державні посади⁹.

Серед нормативно-правових актів Директорії, що зберігаються у фондах архіву, важливе значення мають копії наказів та розпоряджень С. Петлюри. Вони уможливають дослідження особливостей політичного життя України та становища збройних сил на кінець грудня 1918 р. Зокрема, у наказі війську УНР № 6 від 29 грудня 1918 р. зафіксовано інформацію про структуру війська та його основні завдання. Так, основою армії Директорії були козаки, підпорядковані військовій старшині. Для посилення боєздатності у військових частинах запроваджувалися обов'язкові заняття з фізичної, бойової і стройової підготовки, що тривали 6 годин кожного дня. Головний отаман наказував старшинам вести активну боротьбу з антиукраїнською агітацією та підтримувати сувору дисципліну серед підопічних. За порушення військового статуту встановлювалися покарання відповідно до рішення військового суду. В іншому розпорядженні С. Петлюри містилися вимоги затримувати і висилати за межі УНР усіх громадян, які вчинили злочини проти держави, та членів їхніх родин¹⁰.³

⁸ Там само. Арк. 97–101.

⁹ Там само. Арк. 84–84зв., 70–70зв., 91.

¹⁰ Там само. Арк. 46–46зв., 12.

Окрім того, у фондах Держархіву Київської області зберігаються машинописні копії циркулярів міністрів внутрішніх, продовольчих справ УНР, віросповідань тощо, які надходили до канцелярії Київського губернського комісара. Датовані груднем 1918 – січнем 1919 рр., вони дозволяють проаналізувати політику Директорії в галузі економіки та культури. Зміст документів свідчить, що у перші місяці перебування при владі уряд намагався вирішити проблеми продовольчого забезпечення армії та населення міст і сіл, запровадив обов'язкове використання української мови у діловодстві та сприяв розвитку шкільної освіти, зокрема заборонив реквізицію шкільних приміщень та будівель культурно-освітніх установ на потреби армії¹¹.

Важливі відомості зафіксовані у службових документах органів місцевого самоврядування Київської губернії (журналах сесій Київської губерніальної народної ради, її окремих комісій, протоколах зборів жителів міст і сіл, доповідях губерніальної земської управи, довідках, посвідченнях, виданих місцевою владою тощо).

У доповідях Київської губерніальної земської управи, поданих на розгляд губерніальній народній раді, вміщено інформацію про актуальні питання громадського, економічного, культурного життя, що належали до її компетенції. Серед них: відкриття сільськогосподарських шкіл, видання часописів, виділення населених пунктів в особливій земській одиниці, надання грошової і продовольчої допомоги окремим повітам тощо. Зокрема, зі змісту доповіді, датованої груднем 1918 р., дізнаємося про план створити впродовж 1919 р. на Київщині 12 однорічних сільськогосподарських шкіл для дорослого населення, а також суму витрат, необхідну для реалізації цього проекту (477 460 крб)¹². Цікавою з джерельної точки зору є доповідь «Про відокремлення в особливу земську одиницю м. Ставищ Таращанського повіту», адже містить відомості про підстави запровадження місцевого самоврядування у населених пунктах Київської губернії. Однак, губерніальна земська управа визнала недоцільними зміни земського управління Ставищенської волості¹³.

Журнали надзвичайної сесії Київської губерніальної ради є важливим джерелом для дослідження діяльності земських установ на Київщині впродовж 1919 р. Так, у журналах засідань, що відбулися 28 грудня 1919 р., знаходимо цікаві відомості про порядок денний. Присутні мали розглянути 21 питання, що стосувалося найрізноманітніших сфер суспільного життя. Серед них: зведення представників повітів, затвердження бюджету, кадровий склад управи і комісій, фінансові виплати працівникам управи, матеріальна допомога Бердичівському повіту,

¹¹ Держархів Київської обл. (Державний архів Київської області). Ф. Р-2798. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 19–20, 31–31зв., 57.

¹² Там само. Спр. 36. Арк. 13–13зв.

¹³ Там само. Арк. 22–22зв.

професійна освіта, видання журналу «Народна справа», створення і напрями роботи відділу народного здоров'я, вибори народних суддів, фінансові справи управи надання кредитів тощо¹⁴. Цього дня засідання Київської губерніяльної народної ради відвідав С. Петлюра, і в журналі вміщено стенограму його промови. Зі змісту цього документа дізнаємося про особливості повстання Директорії, погляди діяча щодо ролі військової справи і армії в становленні держави, необхідності підтримки війська з боку уряду і громадян, роль місцевого самоврядування в системі державного управління, значення освіти для армії і народу¹⁵. С. Петлюра наголошував, що війську потрібна освіта і інформація, охарактеризував політичну ситуацію в Україні, визначив основні завдання і проблеми Директорії як уряду, серед яких пріоритетним є пошук фахівців, недостача їх у різних галузях¹⁶.

Чи не найбільший за обсягом комплекс джерел періоду Директорії УНР у фондах Держархіву Київської області – це масив службових документів київських губерніяльного і повітового комісарів Зіновія Моргуліса і Юрія Говоруна (циркуляри, розпорядження, накази, повідомлення, листування тощо). Вони містять важливі відомості про політичну діяльність цих діячів, а також є джерелом для дослідження їхніх біографій. Частина документів видана у перші дні перебування при владі Директорії, що підвищує їхню цінність¹⁷.

Зміст наказів та розпоряджень З. Моргуліса і Ю. Говоруна свідчить, що їхні перші політичні кроки у грудні 1918 – січні 1919 р. були спрямовані на формування дієздатної системи адміністративного управління, забезпечення громадського порядку на Київщині, встановлення контакту з місцевими жителями. Також вони дають можливість проаналізувати соціально-економічне, політичне становище та умови життя населення губернії наприкінці 1918 – на початку 1919 р. Зокрема, відповідно до наказу № 1 від 16 грудня 1918 р. Київського губерньського комісара З. Моргуліса було сформовано канцелярію. Під текстом документа бачимо підписи 25 працівників установи, які зобов'язалися сумлінно виконувати свої посадові обов'язки¹⁸. Інший циркуляр з особистим підписом і правками губерніяльного комісара адресовано усім міським і земським управам Київщини. У ньому містяться текст наказу № 17 війську УНР від 17 грудня 1918 р. і звернення до населення надати допомогу армії Директорії, організувавши збір теплих речей, взуття та зброї. У циркулярі зафіксовано інформацію про правила приймання речей, вказано розміри грошової компенсації за кожен їх вид. Так, громадяни отримували

¹⁴ Там само. Арк. 35, 37, 42зв.

¹⁵ Там само. Арк. 39–39зв.

¹⁶ Там само. Арк. 39зв., 40–40зв.

¹⁷ Там само. Спр. 1. Арк. 1а, 2–3, 13–13зв.

¹⁸ Там само. Арк. 1а.

відповідні довідки про зарахування компенсаційних витрат у рахунок майбутніх податків¹⁹. Значний інформаційний потенціал має автограф телеграми З. Моргуліса до повітових та волосних комісарів про вступ на посаду. У цьому документі містяться перші 5 розпоряджень новопризначеного губерніального комісара. Від управлінців на місцях вимагалось: 1) негайно повідомити про становище в повітах; 2) щотижня надсилати доповіді і телеграфні повідомлення про найважливіші події; 3) організувати у волостях і повітах підрозділи міліції, підпорядковані Міністерству внутрішніх справ УНР; 4) відновити роботу волосних і повітових земств та міських дум; 5) надати зведення щодо особового складу канцелярій, міліції і військової комендатури, а також характеру взаємин між військовою та цивільною владою на місцях. Наприкінці документа визначено основні завдання місцевої влади: «Необхідно працювати [в] повному контакті з військовою владою, вжити рішучих заходів [у] додержанні спокою [і] порядку [на] місцях, рішуче боротися [зі] всякими злочинствами. [В] згоді з місцевими самоврядуваннями, громадськими просвітними організаціями якнайширше інформувати населення [про] діяльність Директорії [і] взагалі республіканського уряду»²⁰. Іншими розпорядженнями З. Моргуліс закликав повітових комісарів сумлінно виконувати свої обов'язки і залишати територію ввірених їм повітів лише за потреби службових відряджень²¹.

У комплексі службових документів Київського повітового комісара домінують накази, розпорядження волосним управам і листи. Важливе джерельне значення має лист Ю. Говоруна Київському повітовому старості Григор'єву, датований 16 грудня 1918 р.²² У ньому міститься інформація про припинення діяльності повітових старост, запровадження посади повітового комісара, адреса повітового комісаріату в Києві. Також у фондах Держархіву Київської області зберігаються перші 3 накази новопризначеного повітового комісара, датовані 17 і 26 грудня 1918 р. Перший (з автографом підпису Ю. Говоруна) містить інформацію про його призначення на посаду, відновлення роботи волосних земських управ та майбутнє скасування підрозділів Державної Варти²³. Другий і третій, що збереглися у вигляді друкованих копій, містять відомості про складання реєстрів майна, реквізованого військовими частинами у населення повіту та створення загонів народної міліції, скасування смертної кари, повноваження волосних народних управ²⁴.

¹⁹ Держархів Київської обл. Ф. Р-2798. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 2.

²⁰ Там само. Арк. 11–11зв.

²¹ Там само. Арк. 13–13зв.

²² Там само. Арк. 2.

²³ Там само. Арк. 3.

²⁴ Там само. Арк. 4, 6.

Згадані службові документи свідчать, що на посадах київських губернського та повітового комісара працювали досвідчені професіонали, які змогли налагодити стабільну роботу місцевих органів управління і забезпечити правопорядок.

На основі документів ми можемо реконструювати окремі етапи біографій З. Моргуліса і Ю. Говоруна. Адже про життєвий шлях цих людей наразі відомо дуже мало.

Для Зіновія Григоровича Моргуліса Київщина була малою Батьківщиною. Він народився 1880 р. у с. Погреби Таращанського повіту Київської губернії. За фахом був юристом, тривалий час працював помічником присяжного повіреного та адвокатом. Під час Першої світової війни проживав у Москві, де був членом місцевої української громади. Підтримував тісні зв'язки з представниками українського національного руху в Києві (С. Єфремовим, Є. Чикаленком та ін.), належав до Товариства українських поступовців, а згодом – партії українських соціалістів-федералістів. У серпні 1917 р., як представник Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст, увійшов до складу Української Центральної Ради. У вересні цього ж року був кандидатом до Установчих Зборів УНР від Київського виборчого округу. Від кінця 1917 р. до 24 квітня 1918 р. працював помічником Київського губернського комісара УНР. У документальному масиві Держархіву Київської області вдалося виявити автограф заяви З. Моргуліса про звільнення з цієї посади за станом здоров'я, датованої 23 квітня 1918 р.²⁵ Резолюція Київського губернського комісара на документі свідчить, що Зіновій Григорович був висококваліфікованим та досвідченим працівником, ефективно здійснював державне управління на території Київщини. У копії листа Київського губернського комісара УНР до З. Моргуліса від 25 квітня 1918 р., що дублює текст резолюції, міститься пропозиція після звільнення стати приватним юристом-консультантом Київської губернської канцелярії²⁶. У період гетьманату П. Скоропадського З. Моргуліс працював юристом-консультантом Управління Київського округу водних шляхів. Коли ж до влади в Києві прийшла Директорія, він став Київським губерніяльним комісаром. 26 січня 1919 р., відповідно до наказу Міністерства закордонних справ УНР, З. Моргуліса було призначено на посаду аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі, однак він відмовився поїхати до Тифлісу²⁷. Впродовж 1920-х років діяч був науковим співробітником ВУАН, входив до коле-

²⁵ Там само. Ф. Р-2796. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 1.

²⁶ Там само. Арк. 5.

²⁷ *Матяш І.* Українсько-грузинські дипломатичні відносини в 1919–1921 рр.: політичні завдання та організаційні форми // Україна і Грузія у міжнародних відносинах: історія та спільні виклики сучасності : зб. наукових праць. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2018. С. 41.

гії адвокатів, працював юристом-консультантом об'єднання «Молочар-союз». У 1930 р. заарештований ОДПУ і засуджений у справі «Спілки визволення України» до 3-х років позбавлення волі і заслання. Після 1930 р. його доля невідома, реабілітований посмертно у 1989 р.

Джерелами для дослідження біографії та діяльності Юрія Кузьмовича Говоруна є його особисті та службові документи²⁸. Серед них найбільший інформаційний потенціал мають рукопис клопотання про призначення на посаду тимчасово виконуючого обов'язки комісара Київського повіту, датований 14 грудня 1917 р., та лист, адресований Київському губернському комісару після вступу на посаду (від 17 грудня 1917 р.)²⁹. У цих документах містяться дата народження та інформація про професійну кар'єру діяча. Вдалося з'ясувати, що Ю. Говорун народився у 1882 р., здобув освіту у духовній семінарії. Впродовж 1899–1906 рр. працював учителем. Влітку 1906 р. влаштувався на посаду страхового агента Київської повітової земської управи. Навесні 1917 р. обійняв посаду помічника Київського повітового комісара, а пізніше – товариша голови повітової продовольчої управи. Зміст резолюції на заяві Ю. Говоруна та копії листа-відповіді Київського губернського комісара свідчать, що 16 грудня 1917 р. він став тимчасовим виконувачем обов'язків Київського повітового комісара. На цій посаді Ю. Говорун працював за сумісництвом, рішення про офіційне затвердження прийнято не було. У зв'язку з цим, у січні-лютому 1918 р. він неодноразово звертався до губернського комісара з проханням про звільнення³⁰. Однак, виявлені посвідчення, датовані 7 березня 1918 р., та розпорядження директора адміністративно-політичного департаменту Міністерства внутрішніх справ УНР від 22 квітня 1918 р. свідчать, що йому наполегливо пропонували не відмовлятися від тимчасового керівництва Київським повітом. Але Ю. Говорун відмовився від призначення й у листі до Київського губернського комісара, датованому 29 квітня 1918 р., просив дозволу передати справи іншій особі³¹. Наприкінці грудня 1918 р., уже відповідно до рішення Директорії, він офіційно посів посаду Київського повітового комісара. З 1920 р. доля діяча невідома.

Окремі відомості про політичну діяльність місцевої адміністрації на Київщині та загальне становище в регіоні на початку 1919 р. також зафіксовані у копіях листів та телеграм, отриманих губернським і повітовим комісарами, або написаних ними. Зокрема, зі змісту телеграми начальника Штабу осадного корпусу армії УНР, датованої 6 січня 1919 р., дізнаємося про запровадження на території Київської губернії осадного стану, необхідність тісної співпраці повітових комісарів і ко-

²⁸ Держархів Київської обл. Ф. Р-2796. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 1–15.

²⁹ Там само. Арк. 1–1зв., 5–5зв.

³⁰ Там само. Арк. 1–1зв., 5–5зв.

³¹ Там само. Арк. 15.

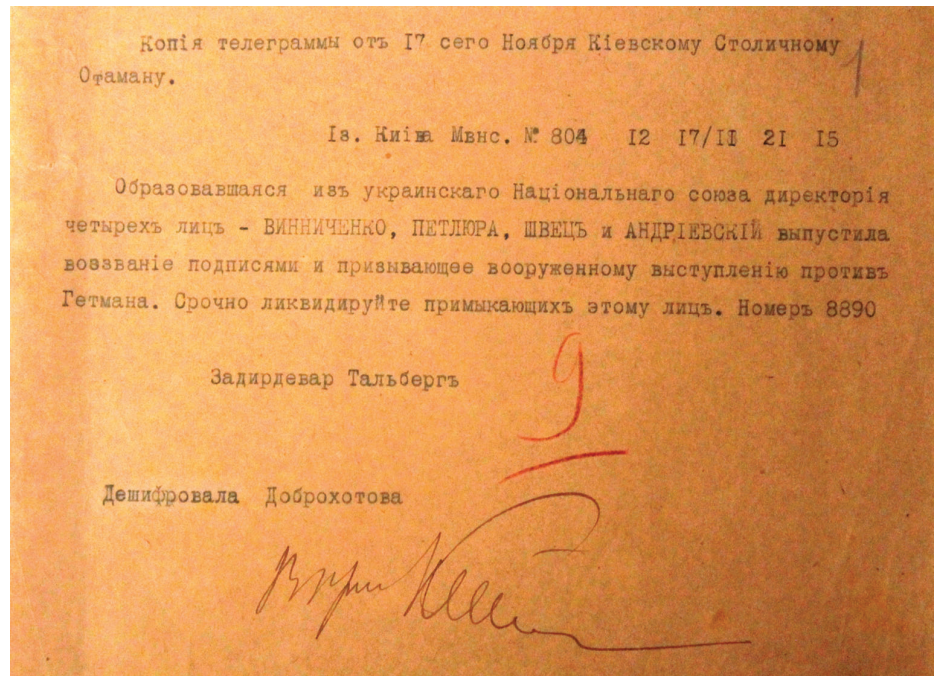
мендантів, заборону формування нових військових частин і втручання військовиків в адміністративне управління на місцях. Цей та інші документи, особливо короткі зведення, повідомлення, телеграми губернського і повітового комісарів свідчать, що формування державного управління на території Київщини відбувалося в надзвичайно складних умовах, а зміни в життя населення приходили з калейдоскопічною швидкістю.

Окрема група джерел періоду Директорії УНР у фондах Держархіву Київської області – це статистичні документи, датовані кінцем 1918 – початком 1919 рр. Серед них важливе джерельне значення мають відомості рівня цін в окремих містах і містечках Київської губернії, бо дають можливість дослідити особливості соціально-економічного життя місцевого населення. Нам вдалося виявити такі документи по м. Тараща і містечку Липовець. Так, відомість цін на продукти харчування та непродовольчі товари у м. Тараща, датована груднем 1918 р., свідчить про наростання економічної кризи, дефіцит товарів і значне зубожіння населення. На кінець 1918 р. суттєво зросли ціни на продукти, у т. ч. й ті, що були під контролем держави. Так, вартість зернових (за пуд) коливалася від 18 (гречка) до 25 (жито, пшениця) і 28 крб (овес вищий сорт). Пуд просяної крупи коштував 26 крб, житнього борошна – 32–35 крб, сала – 520 крб, цибулі – 30 крб. На ринках і в крамницях переважав житній хліб (ціна за фунт – 1 крб). Вражали ціни на м'ясо (курка – 12 крб), яйця (6 крб за десяток), молоко (1 крб 40 коп. за пляшку), масло (16 крб за фунт), тому на столі у більшості людей вони були рідко. Дуже дорогими були господарські та канцелярські товари, що впливало на якість документів цього періоду. Зокрема, стопа паперу (залежно від розміру і якості) коштувала 68–83 крб, пляшка чорнила – 12–15 крб, коробка пер – 40 крб, олівці (дюжина) – 12 крб, конверти (100 шт.) – 7–25 крб, лінійка – 5 крб, канцелярські ножиці – 40 крб³².

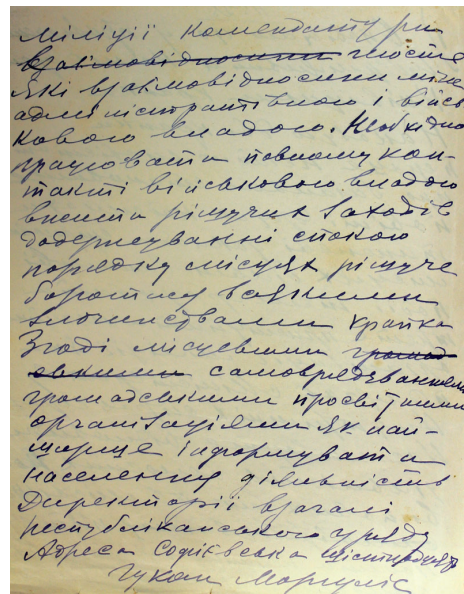
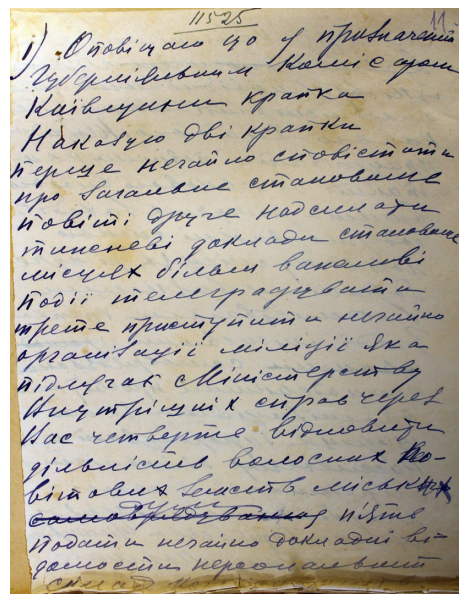
Загалом, масив документів періоду Директорії УНР із фондів Держархіву Київської області є важливим джерелом для дослідження регіонального аспекту завершального етапу Української революції 1917–1921 рр. Він репрезентований переважно копіями нормативно-правових актів і листуванням вищих органів влади та адміністрації на місцях, однак не позбавлений наукової цінності та актуальності. Вміщені у документах відомості дають можливість проаналізувати перебіг повстання Директорії, реалізацію її політики на території Київської губернії впродовж 1918 – початку 1919 рр., процес формування і взаємодію органів місцевого самоврядування, особливості соціально-економічного, політичного та громадського життя Київщини, повсякденного життя населення, рівень національної свідомості у суспільстві. Окремі документи з фондів архіву збагатять джерельну базу біографічних досліджень,

³² Там само. Ф. Р-2798. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 7–10.

адже дають можливість реконструювати окремі етапи життєвого шляху представників українського національного руху початку ХХ ст., як відомих (С. Петлюра, З. Моргуліс та ін.), так і малознаних (Ю. Говорун).

Копія телеграми Київському столичному отаману. 17 листопада 1918 р.
Держархів Київської області. Ф. Р-2793. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 1.

Телеграма Київського губернського комісара З. Моргуліса про призначення на посаду та перші розпорядження. Грудень 1918 р.
Держархів Київської області. Ф. Р-2798. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 11-11зв.

REFERENCES

1. Kavunnyk, V. (Comp.) (2019). *Arkhiv Ukrainiskoyi Narodnoyi Respubliki. Ministerstvo vnutrishnih sprav. Dopovidi dyrektoriv departamentiv ta ahentiv (cherven 1918 – sichen 1922 rr.)* [Archive of the Ukrainian People's Republic. Interior Ministry. Reports of the departmental directors and agents (June 1918 – January 1922)]. Kyiv: Instytut ukrainskoyi arheohrafiyi ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hrushevskoho. [in Ukrainian].
2. Kavunnyk, V. (Comp.) (2017). *Arkhiv Ukrainiskoyi Narodnoyi Respubliki. Ministerstvo vnutrishnih sprav. Spravozdannya huberniyalnyh starost i komisariv (1918–1920)* [Archive of the Ukrainian People's Republic. Interior Ministry. Records of the governorate heads and commissaires (1918–1920)]. Kyiv: Instytut ukrainskoyi arheohrafiyi ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hrushevskoho. [in Ukrainian].
3. Kavunnyk, V. (Comp.) (2018). *Arkhiv Ukrayinskoyi Narodnoyi Respubliki. Ministerstvo vnutrishnih sprav. Zvity departamentiv derzhavnoyi varty ta politychnoyi informaciyi (1918–1922)* [Archive of the Ukrainian People's Republic. Interior Ministry. Reports of the State Guard and Political Information departments (1918–1920)]. Kyiv: Instytut ukrainskoyi arheohrafiyi ta dzhereloznavstva imeni M.S. Hrushevskoho. [in Ukrainian].
4. Matyash, I. (2018). *Ukrainsko-hruzynski dyplomatychni vidnosyny v 1919–1921 rr.: politychni zavdannya ta orhanizacijni formy. Ukraina i Hruziya u mizhnarodnyh vidnosynah: istoriya ta spilni vyklyky suchasnosti: zbirka naukovykh prac* [Ukrainian-Georgian diplomatic relations in 1919–1921: political tasks and organizational forms. Ukraine and Georgia in international relations: history and joint challenges: collection of research papers]. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. [in Ukrainian].
5. Pyrih, R. (2011). Dzherela z istoriyi Ukrainiskoyi revolyuciyi 1917–1921 rokiv: arkhivnyj sehment [Sources on the history of Ukrainian Revolution of 1917–1921: archival segment]. *Arkhivy Ukrainy, 1*, 108–122. [in Ukrainian].
6. Smolij, V. A. (Ed.) (2011). *Narysy istoriyi Ukrainiskoyi revolyuciyi 1917–1921 rr.: u dvoh knyгах* [Analytical review on the history of Ukrainian revolution of 1917–1921: in two volumes] (Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
7. Smolij, V. A. (Ed.) (2012). *Narysy istoriyi Ukrainiskoyi revolyuciyi 1917–1921 rr.: u dvoh knyгах* [Analytical review on the history of Ukrainian revolution of 1917–1921: in two volumes] (Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
8. Soldatenko, V. F. (2009). *Ukraina v revolyucijnu dobu. Istorychni esehroniky: v chotyrroh tomah. Tom 2: Rik 1918* [Ukraine during the revolutionary period. Historical essays and chronicles: in four volumes. Volume 2: year 1918] (Vol. 2). Kyiv: Svitohlyad. [in Ukrainian].
9. Soldatenko, V. F. (2010). *Ukraina v revolyucijnu dobu. Istorychni esehroniky: v chotyrroh tomah. Tom 3: Rik 1919* [Ukraine during the revolutionary period. Historical essays and chronicles: in four volumes. Volume 3: year 1919] (Vol. 3). Kyiv: Svitohlyad. [in Ukrainian].
10. Soldatenko, V. F. (2010). *Ukraina v revolyucijnu dobu. Istorychni esehroniky: v chotyrroh tomah. Tom 4: Rik 1920* [Ukraine during the revolutionary

period. Historical essays and chronicles: in four volumes. Volume 4: year 1920] (Vol. 4). Kyiv: Svitohlyad. [in Ukrainian].

11. Verstyuk, V. F. (Comp.) (2006). *Dyrektoriya. Rada Narodnyh Ministriv Ukrainiskoyi Narodnoyi Respubliki. Lystopad 1918 – lystopad 1919 rr. Dokumenty i materialy: u dvoh tomah, trioh chastynah* [Directorate. Council of People's Ministers. November 1918 – November 1919. Documents and materials: in two volumes, three parts] (Vol. 1). Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. [in Ukrainian].

12. Verstyuk, V. F. (Comp.) (2006). *Dyrektoriya. Rada Narodnyh Ministriv Ukrainiskoyi Narodnoyi Respubliki. Lystopad 1919 – lystopad 1920 rr. Dokumenty i materialy: u dvoh tomah, trioh chastynah* [Directorate. Council of People's Ministers. November 1919 – November 1920. Documents and materials: in two volumes, three parts] (Vol. 2). Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. [in Ukrainian].

Svitlana Yakobchuk

Candidate of Historical Sciences,
Leading Researcher of the Department of
the Reference Apparatus and Documents Accounting,
State Archives of Kyiv Region
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7877-4933>

**DOCUMENTS OF THE PERIOD OF THE DIRECTORY
OF THE UNR IN THE FONDS OF THE STATE ARCHIVES
OF KYIV REGION:
INFORMATION POTENTIAL AND SOURCE VALUE**

Abstract. The purpose of research is to analyze an array of documents on the history of the UNR of the Directory period, which are stored in the fonds of the State Archives of Kyiv Region. **Research methods.** The article is based on the principles of historicism, objectivity, system. General scientific, historical and source research methods are used. There are analytical, synthetic, logical, retrospective, historical-comparative, problem-chronological, biographical, heuristic, archeographic, critical and others methods. **Scientific novelty.** The content and information potential of complex of sources about the Directory's uprising, copies of normative legal acts of the government and ministries of the Ukrainian National Republic, dated the end of 1918 – the beginning of 1919 are discovered. Most of them are typewritten copies. Documents addressed to the Director of the State Guard Department, which are an important source of research of the history of the Directory's uprising in December of 1918, are analyzed. The information potential of copies of normative legal acts of the government of the Directory, the ministries subordinated to it, orders of the chief ataman S. Petliura is defined. The official documents of local authorities on the territory of Kyiv Region (orders, instructions, official correspondence of Kyiv provincial and county commissioners, journals of meetings of the provincial national council and zemstvo administration) are considered. The key stages of the life of the Kyiv provincial and county commissioners are reconstructed. **In conclusions** the significance of these documents for the study of the regional aspect

of the history of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, features of economic, political and social life of Kyiv District and Kyiv Province in late 1918 – early 1919, society’s attitude to government is determined. The information potential of the documentary array of the period of the Directory of the Ukrainian National Republic from the fonds of the State Archives of Kyiv Region for the study of biographies of public and political figures of the early 20th century is determined. (S. Petliura, Z. Morgulis, Yu. Govorun).

Key words: Directory UNR; sources; documents; State Archives of Kyiv Region; Kyiv Province.